

Beata J. GAWRYSZEWSKA

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego

Katedra Sztuki Krajobrazu

Warszawa, Polska

e-mail: beata_gawryszewska@sggw.pl

KRAJOBRAZ OSIEDLI MIESZKANIOWYCH A BUDOWANIE WIĘZI SĄSIEDZKICH W PROGRAMACH REWITALIZACJI

THE SCENERY OF HOUSING ESTATE AREAS AND BUILDING OF NEIGHBOUR'S TIES IN REVITALISATION PROCESSES

Słowa kluczowe: rewitalizacja, osiedle mieszkaniowe, inwentaryzacja, warsztaty, struktura
Key words: revitalization, housing estate, inventory, workshops, structure

Streszczenie Właściwa identyfikacja z miejscem zamieszkania skutkuje jakością przestrzeni, więc może być przydatna w projektowaniu programów rewitalizacji. Identyfikacja z miejscem jest wynikiem długotrwałego, spontanicznego procesu zamieszkiwania, uwarunkowanego zewnętrznymi czynnikami, m.in. typem zabudowy. Widoczna na terenie dziedzińców osiedlowych specyficzna struktura zieleni nie jest zależna od tych uwarunkowań. Na strukturę przestrzeni zamieszkiwanej, stanowiącej podstawę do diagnozy składają się domeny terytorialne: prywatna, półprywatna, społeczna i publiczna. Ich odwzorowanie w procesie rewitalizacji może skutkować poprawą relacji sąsiedzkich i co za tym idzie jakości życia. W tekście została również przedstawiona technika warsztatów, mających na celu odbudowanie prawidłowych relacji pomiędzy mieszkańcami i najbliższą przestrzenią zamieszkania. Prezentowany scenariusz opiera się na założeniu, że projektowanie i planowanie w krajobrazie codziennym powinno naśladować naturalny proces zagospodarowywania przestrzeni w wyniku jej zamieszkiwania. Obejmuje uczestnictwo w identyfikacji wartości krajobrazu, następnie kreacji projektu, i na koniec w jego realizacji.

Abstract Identification with the site furthers not only standard of inhabited space but also landscape promotion which leads to its revitalization. Identification with the site is a result of longtime, spontanec process of dwelling space. That process is conditioned by external factors, i.a. type of buiding. Specyfifc structure of greenery, visible in housig backyards is not dependent by these conditions. The structure of the inhabited space that is a base for diagnosis consists of several spatial domains: private, semi-private, social and public. Imitation of the structure in revitalization process may improve neighborly relations and quality of life. This text introduces techniques for workshops with kids and youth, that aim to rebuild proper relations between inhabitants and their closest space. The presented scenario for workshops is based on an assumption that design and planning in everyday landscape should imitate the natural process of managing the space through dwelling. This includes participation in the identification of landscape values, creation of the design and at finally its implementation.

WPROWADZENIE

Identyfikacja z miejscem zamieszkania jest predykatorem jakości życia w przestrzeni osiedli w zabudowie wielorodzinnej, co zostało stwierdzone w badaniach nad sposobem zagospodarowania przestrzeni dziedzińców osiedlowych (Clark, Manzo, 1988). Właściwie zagospodarowywana przestrzeń osiedlowa, w programie uwzględniającym uczestnictwo mieszkańców, może być narzędziem w procesach rewitalizacji i zaowocować integracją wspólnot lokalnych oraz wzrostem dojrzałości społeczności, wiodącym w stronę kontroli obywatelskiej nad procesami planowania i gospodarowania przestrzenią. W Polsce uczestnictwo społeczne w gospodarowaniu przestrzenią w większości przypadków sprowadza się do wyłożenia projektu planu miejscowego, na ostatnim etapie jego powstawania. Za wyjątkiem tego krótkiego momentu mieszkańcy w nie mają w takiej sytuacji wpływu na kształt swojej przestrzeni zamieszkania. Tymczasem dokument planu powinien być jedynie jednostkowym zapisem ciągłego procesu planowania, opartego na proaktywnych decyzjach, dotyczących jednostkowych przestrzeni, będących w centrum zainteresowania konkretnych wspólnot, czyli mieszkańców.

Istotą każdej rewitalizacji jest jej strona społeczna, czyli poprawnie przeprowadzony program pracy społecznej z problemami wspólnoty zamieszkującej rewitalizowany obszar. Jeśli rewitalizacja ma służyć między innymi poprawie warunków życia mieszkańców, należy ich włączyć w ten proces i to możliwie na wszystkich jego etapach, również realizacji i funkcjonowania zrewitalizowanej przestrzeni. Uzupełnienie programu rewitalizacji o aspekt relacji międzyludzkich i więzi sąsiedzkich może nadać jej wyjątkowy, społeczny wymiar i przyczynić się do skuteczności działań i trafności rozwiązań przestrzennych, w szczególności integracji społecznej i zaistnienia dojrzałych postaw kontroli obywatelskiej w procesie planowania i zarządzania przestrzenią. Konieczne są tu badania dotyczące środowiska społeczno-przyrodniczego oraz czasoprzestrzennych uwarunkowań rozwoju lokalnego jako narzędzia diagnostycznego i realizacyjnego partycypacyjnego modelu kreowania i wdrażania lokalnej polityki przestrzennej, a także przeprowadzenie działań diagnostyczno-badawczych oraz metodyczno-edukacyjnych w ramach inicjowania i wspierania partycypacji społecznej w zakresie integracji społecznej w miejscu zamieszkania.

CEL BADAŃ

Celem niniejszego opracowania było określenie wpływu struktury przestrzennej, wynikającej ze społecznego uczestnictwa w kształtowaniu przestrzeni osiedlowej, rodzaju zabudowy i projektu urbanistycznego osiedla, na kształtowanie się więzi sąsiedzkich oraz opracowanie metody programowania rewitalizacji, uwzględniającej uczestnictwo społeczne w kształtowaniu przestrzeni zamieszkania.

Otrzymane wyniki przyczynią się do opracowania demokratycznej metody projektowania opartej na kolejnych etapach, pozwalających na partycypację mieszkańców

jako podmiotu działań projektowych. Pierwszym etapem tej metody powinno być otwarte sformułowanie zakresu i problemu projektowego i jego upublicznienie. Drugim - otwarte warsztaty projektowe, w celu wypracowania wariantowości rozwiązań i ich publiczna dyskusja. Trzecim - opublikowanie wyników przeprowadzonych etapów i ich dyskusja. Czwartym - określenie kierunku proponowanych rozwiązań i ich upublicznienie (Rylke, 2007). Dopiero kolejne etapy to konkretne rozwiązania planistyczne i projektowe, podejmowane w formie publicznych konkursów lub przetargów.

Celem pośrednim było również opracowanie i wdrożenie metodyki warsztatów projektowych dla pracowników urzędów gmin, radnych, a także dzieci i młodzieży, realizowanych w celu kształtowania właściwych postaw obywatelskich w procesie kształtowania środowiska zamieszkania i rozwoju lokalnego, zawierających elementy edukacji architektonicznej, przyrodniczej i krajobrazowej, opartych na partycypacyjnym modelu projektowania.

OBSZAR BADAŃ I ZASTOSOWANA METODYKA

Badania były prowadzone w latach 2007-2009, w czterech różnych osiedlach mieszkaniowych. Były to: osiedle robotnicze w Żyrardowie, osiedle Warszawskiej Spółdzielni mieszkaniowej na Żoliborzu, osiedle Chomiczówka na warszawskich Bielanych i osiedle domów socjalnych „Wolanowska 75” w Radomiu.

Założenia i podstawy teoretyczne

Struktura przestrzeni wyrażająca się w formach zieleni osiedlowej

Badana była przestrzeń osiedlowa: forma wnętrza urbanistycznych w osiedlu, liczba kondygnacji i wielkość domów, typ zabudowy, sposób zagospodarowania przestrzeni pomiędzy budynkami, oznaki terytorialności (por. Bell i inni, 2004) oraz projekty urbanistyczne osiedli.

Podstawą działania było założenie o terytorialności człowieka w miejscu zamieszkania. Człowiek spontanicznie kreuje w przestrzeni zamieszkiwanej strukturę, która jest odzwierciedleniem optymalnej dla niego przestrzeni domu w ogrodzie. Stwierdzono, że spontanicznie kształtowana struktura przestrzeni zamieszkania przejawia się w następujących po sobie domenach prywatnej, społecznej i publicznej, które są zróżnicowane kompozycyjnie i funkcjonalnie (Gawryszewska, 2008). Proces ten przebiega liniowo w czasie i przestrzeni od domeny prywatnej, poprzez wspólnotową do publicznej. Dojrzała, w pełni wykształcona struktura jest charakterystyczna dla dobrze ukonstytuowanych wspólnot, o wysokim stopniu identyfikowania się z przestrzenią i co za tym idzie, wysokiego stopnia integracji społecznej. (Gawryszewska, 2005a) Na podstawie diagnozy stanu przestrzeni i stopnia wykształcenia modelowej struktury można także sądzić o dojrzałości wspólnoty lokalnej i skali partycypacji. Struktura domen kształtuje się następująco:

- Prywatna i półprywatna – otwarte lub partiami ogrodzone, ale dostępne dla oczu przechodniów przedogródki, pełne kwitnących roślin. Można je znaleźć nawet w zabudowie wielorodzinnej przy blokach i kamienicach, niezależnie od rodzaju i wysokości budynków.
- Społeczna – przestrzeni identyfikacji sąsiedzkiej - dziedzińce i podwórka ze wspólnie używanymi ławkami, sznurami do suszenia bielizny, karmnikami dla ptaków, miskami dla kotów i kapliczkami podwórkowymi.
- Publiczna – tutaj mieszkańcy identyfikują się z całym osiedlem – parki osiedlowe, aleje spacerowe, ulice wokół osiedla.

Zasadę strukturyzowania przestrzeni zamieszkiwanej, opisywaną również przez Kazimierza Wejcherta (Wejchert, 2009) wykorzystuje się z powodzeniem w zarządzaniu przestrzenią. Na tej zasadzie opiera się teoria przestrzeni bronionej Oskara Newmana, dzięki której udaje się zapobiegać zachowaniom socjopatycznym, aktom wandalizmu, a nawet przestępstwom na terenach osiedli mieszkaniowych, poprzez stworzenie warunków dla powstania naturalnej struktury przestrzeni półprywatnych, społecznych (półpublicznych) i publicznych. (Newman, 1996)

Należało by odpowiedzieć na pytanie, czy krajobraz osiedla mieszkaniowego i jego uwarunkowania urbanistyczne mają wpływ na powstawanie wyżej wspomnianej struktury, czy też nie.

Struktura budynku

Badania przeprowadzone przez Małgorzatę Drożdżeńską w 2009 roku, dowodzą, że struktura przestrzenna budynku, inaczej typ zabudowy, ma wpływ na kształtowanie się więzi sąsiedzkich. (Drożdżeńska, 2010) Inwentaryzację oznak terytorialności oraz wywiady z mieszkańcami były prowadzone w budynkach typu punktowiec (blok o wielu kondygnacjach, z jednym pionem komunikacyjnym, wokół którego skupione są mieszkania), korytarzowiec (blok mieszkalny z długimi korytarzami, z których wchodzi się do kilkudziesięciu mieszkań, a co za tym idzie działania mieszkańców w przestrzeni mogą być postrzegane za zupełnie anonimowe), klatkowiec (budynek z więcej niż jedną klatką schodową, z której dostępne są wejścia do mieszkań, zwykle 2, 3, lub 4 na piętrze) i galeriowiec (blok mieszkalny z wejściami do mieszkań zlokalizowanymi w jednym ciągu komunikacyjnym, tzw. galerii, przebiegającym przed elewacją budynku).

Wypełniając formularz wywiadu na temat więzi sąsiedzkich mieszkańcy odpowiadali między innymi na pytania o znajomość sąsiadów, częstotliwość spotkań sąsiedzkich, zaspokojenie potrzeby prywatności, identyfikację z miejscem, terytorialność. Najlepsze wyniki, jeśli chodzi o warunki sprzyjające kształtowaniu się więzi sąsiedzkich i identyfikacji z miejscem zamieszkania uzyskały galeriowce, dalej klatkowce, najniższy zaś wynik – korytarzowce (Drożdżeńska, 2010).

Projekt urbanistyczny osiedla

Należy zauważyć, że trzy z czterech osiedli mieszkaniowych, o których będzie tu mowa, wszystko jedno czy powstały w wieku XIX, XX czy XIX jest pokłosiem idei społecznych w architekturze, które osiągnęły kulminację w idei osiedla społecznego na początku XX wieku. Proces rewitalizacji każdego z omawianych obiektów jest w pewien sposób ułatwiony, ponieważ już na etapie projektu przewidywano w nich ustrukturalizowaną zielenią, urządzenia społeczne i rozwiązania przestrzenne sprzyjające komfortowi zamieszkiwania. (Gawryszewska, 2005b) Tak było w przypadku osiedla robotniczego Dittricha w Żyrardowie, osiedla Warszawskiej Spółdzielni Mieszkaniowej na Żoliborzu – modelowego modernistycznego osiedla społecznego i Chomiczówki, która choć powstała pięćdziesiąt lat później, ma sławę osiedla o przestrzeni i zabudowie przyjaznej mieszkańcom, zgodnie z przedwojennymi tradycjami. Jedynym przykładem zabudowy niemającej wiele wspólnego z zasadami organizacji przestrzennej osiedla społecznego jest zespół budynków socjalnych przy ulicy Wolanowskiej 75 w Radomiu.

Metody i techniki badań terenowych

W wyżej wymienionych osiedlach została wykonana inwentaryzacja elementów związanych z procesem zamieszkiwania, a także analiza struktury urbanistycznej na podstawie ortofotomap. Wykorzystane były następujące metody i techniki:

- inwentaryzacja małej architektury i przedmiotów – oznak terytorialności naniiesiona na mapach zasadniczych w skali 1:500; rysunki pomiarowe; szkice inwentaryzacyjne, dokumentacja fotograficzna i analiza zdjęć – w celu ustalenia granic domen terytorialnych;
- szczegółowa inwentaryzacja zieleni, uwzględniająca gatunek, wiek i rozmiar roślin zielnych, drzew i krzewów – w celu ustalenia długości trwania procesu;
- analiza materiałów historycznych (zdjęć lotniczych, map, projektów urbanistycznych, prawa i przepisów lokalnych) powstałych w czasie powstania i zamieszkiwania osiedla – w celu skonfrontowania spontanicznego procesu zamieszkiwania z zewnętrznymi uwarunkowaniami;
- wywiad i obserwacja uczestnicząca mieszkańców;
- pilotażowe warsztaty projektowe prowadzone z dziećmi, młodzieżą i dorosłymi.

STRUKTURA PRZESTRZENI W OSIEDLACH MIESZKANIOWYCH

Osiedle robotnicze w Żyrardowie

Osiedle robotnicze tkaczy fabryki Dittricha powstałe w latach 1871-1910. Dwukondygnacyjne domy, zbliżone typem zabudowy do klatkowców, zbudowano w regularnych kwartałach wokół wspólnego, prostokątnego podwórza, na którym znajdują się użytkowane przez sąsiadów drewniane „komórki”. Mieszkańcy zagospodarowali swoje podwórka w określony, podyktowany chęcią zbudowania optymalnej

struktury przestrzennej, sposób. Pod oknami domów powstały przedogródki, najczęściej o charakterze ozdobnym, wyjątkowo tylko przeznaczone dla dzieci lub do celów użytkowych (uprawa warzyw), rolę ogrodu użytkowego i rekreacyjnego przejęły podobne do działkowych ogródki na samodzielnie rozparcelowanym podwórzu. Mieszkańcy uprawiają w nich warzywa i kwiaty, parkują samochody, składują rupiecie – w zależności od potrzeby w danej chwili. Bez wątplenia jest to namiastka ogrodu właściwego, zaogródka. Przestrzeń społeczna jest kultywowana na pozostałej części działki, obok wspólnie użytkowanych „komórek”. Stoją tam ławki i trzepaki do dywanów. Ludzie spotykają się w drodze do pracy i szkoły, po zakupy i na spacer. Kobiety suszą pranie na wspólnych sznurach. Na jednym z działków mieszkanki wysypują ten fragment terenu białym piaskiem – jest to sposób estetyzacji przestrzeni popularny na wsiach polskich jeszcze w I połowie XX wieku. Przejawy więzi sąsiedzkich są tu widoczne na każdym kroku.

WSM w Warszawie

Osiedle projektu Stanisława i Barbary Brukalskich, zbudowane w latach 1921-1955, w oparciu o idee osiedla Społecznego. Kolonie bloków, galeriowców i klatkowców, zaprojektowane wokół wspólnych dziedzińców z zamiarem kreowania przestrzeni społecznej. W trakcie kilkudziesięcioletniej historii osiedla mieszkańcy przejęli władzę nad opisywanymi jako sieć zieleni osiedlowej terenami zieleni w osiedlu. Pod oknami na parterach powstały przedogródki o charakterze czysto ozdobnym. Nie zdarza się tutaj, by miały one charakter użytkowy lub rekreacyjny. Środek dziedzińca pozostał wspólną przestrzenią, zgodnie z zamysłem projektantów. Znajdują się tu stare ławki i place zabaw, z których mieszkańcy chętnie korzystają. Karmniki dla ptaków i miski dla kotów to już efekty działalności samych użytkowników. Czasem efektem socjalizowania przestrzeni jest drzewko bożonarodzeniowe, ozdabiane przez wspólnotę każdej zimy.

Ta naśladowująca optymalną przestrzeń ogrodu przydomowego struktura przestrzenna powstała w wyniku świadomego działania projektantów osiedla. Mimo, że w latach 20. i 30. XX-tego stulecia nikt nie wyobrażał sobie możliwości powstania domen prywatnych w przestrzeni osiedlowej, twórcy osiedla, na fali idei społecznych w architekturze lansowanych przez ruch CIAM rozumieli konieczność pozostawienia mieszkańcom swobody w użytkowaniu zamieszkiwanej przestrzeni.

Osiedle WSM jest znane w całej Warszawie ze swoich mieszkańców, którzy stanowią zżyta ze sobą, dojrzałą wspólnotę. Więzy sąsiedzkie są tam kultywowane od dziesiątków lat i stanowią jedną z podstawowych tradycji. Wyjątkową atmosferę tego miejsca dostrzega nawet niezwiązany z osiedlem przechodzień.

Wolanowska w Radomiu

Osiedle domów socjalnych „Wolanowska 75” w Radomiu, powstałe w latach 50. i 90. XX wieku. W jego skład wchodzi cztery bloki socjalne, klatkowce, zlokalizowane 200 metrów od głównej ulicy. Bloki te to jednopiętrowe, dwuklatkowe budynki o niskim standardzie. Mieszkają tam obok Polaków Romowie. Projektując lokalizację

domów socjalnych w Radomiu nikt chyba nie myślał o przestrzeniach społecznych. Pomiedzy nimi trudno wyodrębnić sprzyjające kształtowaniu się przestrzeni społecznej dziedzińce. Mimo to przestrzeń tego osiedla przeszła analogiczną transformację jak przestrzeni omawiane wcześniej. Mieszkańcy inspirowani przez pracownice Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej, bez udziału architekta krajobrazu, sami postanowili rozpocząć odnowę wizerunku swojego miejsca zamieszkania od założenia ogrodów. (Raport... 2009) W 2001 roku pod oknami bloków założyli rabaty ozdobne – przedogródki. Pomiedzy blokami i przedogródkami powstały prawdziwe, żyjące przestrzenie społeczne z drzewami, placykami zabaw urządzonymi z materiałów odpadowych, placami rekreacyjnymi, boiskiem i grillem.

Działanie pracowników socjalnych MOPS w Radomiu miało na celu zwiększenie stopnia identyfikacji z miejscem i poprawę relacji sąsiedzkich. Według relacji Agnieszki Prygiel, koordynatorki akcji, odkąd program jest realizowany, można mówić o wyraźnej poprawie jakości życia w tym osiedlu.

Osiedle Chomiczówka w Warszawie

Badane kolonie (IV i VI) powstały w latach 80. XX wieku, a ich struktura przestrzenna zasadniczo się różni. Kolonie IV tworzą ustawione równolegle do siebie 14 piętrowe wieże punktowców i wstęgi klatkowców. Kolonię VI tworzą budynki 3, 6 i 8 piętrowe, klatkowce, ustawione w zachodzące na siebie półkola, tworząc obszerne wnętrza urbanistyczne. W każdym przypadku, zarówno na kolonii IV jak i VI pod oknami mieszkań powstały przedogródki, uprawiane przez mieszkańców nie tylko parteru, ale i wyższych kondygnacji, nierzadko wspólnie. Pomiedzy budynkami, w przestrzeniach przeznaczonych na urządzenia społeczne (wyposażone w place zabaw i polany rekreacyjne) pojawiają się oznaki budowania przez mieszkańców przestrzeni społecznej. Są to karmniki dla ptaków, rabaty bylinowe oraz drzewka ozdobne sadzone przez mieszkańców. Autorka mieszka w tym osiedlu od lat i zauważa fakt, że więzi sąsiedzkie odgrywają ważną rolę w jego ocenie zarówno przez mieszkańców jak i gości. Przejawia się to nie tylko we wspólnym uprawianiu przedogródków i rabat kwiatowych na dziedzińcach, ale w wyraźnie zarysowanej kontroli społecznej. Mieszkańcy poświęcają dużo uwagi temu co się dzieje w ich przestrzeni, zauważają obcych i intruzów, manifestują dbałość o wspólną przestrzeń i zainteresowanie nią.

Efektom przeprowadzonych badań terenowych jest fakt zaobserwowania we wszystkich branych pod uwagę obiektach struktury przestrzeni zamieszkiwanej, wyrażonej poprzez formy ogrodowe i oznaki terytorialności. Struktura ta jest niezależna od typu zabudowy, który warunkuje nawiązywanie więzi sąsiedzkich.

WARSZATY PROJEKTOWE

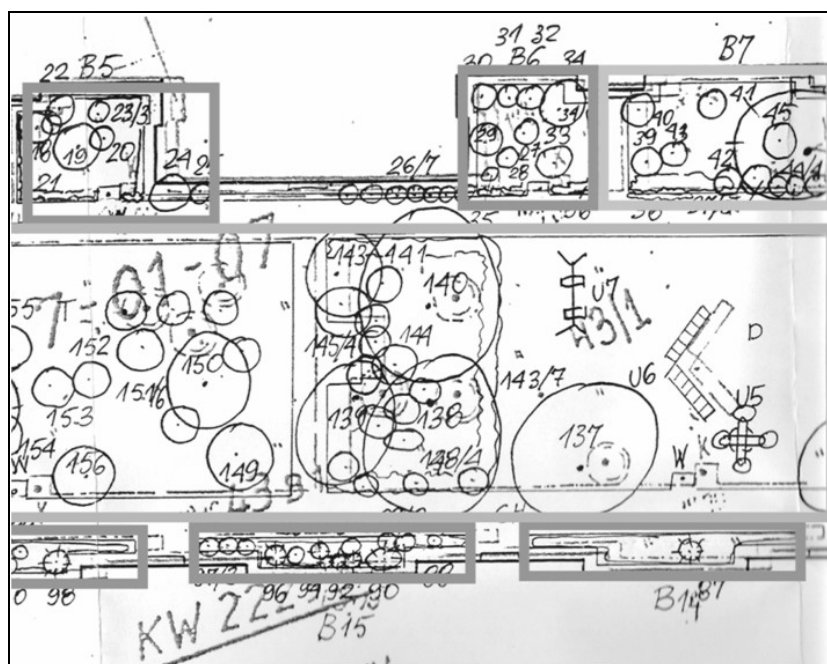
Próba aplikacji wyników badań w terenie były pilotażowe warsztaty projektowe z dziećmi i młodzieżą oraz z radnymi i urzędnikami gminnymi.

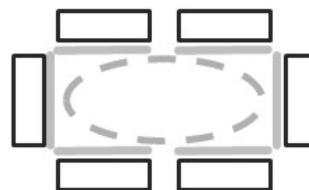
Opracowany program warsztatów był realizowany w dwóch niezależnych programach w szkołach podstawowych i gimnazjalnych w Warszawie, Ursusie, Piecach i Osiecku. Były to programy „Róbmy razem – zróbmy więcej” oraz „Blżej ludzi, bliżej miasta”, we współpracy z Fundacją Wychowawców i Młodzieży PROM i program „Kształtowanie krajobrazu z udziałem wspólnot lokalnych” z udziałem studentów kierunku gospodarka przestrzenna i architektura krajobrazu SGGW w Warszawie. Wyniki zostały opublikowane (Gawryszewska, 2009) Dla dorosłych (urzędników i władz samorządowych) przeprowadzono warsztaty w 2009 roku w Sierpcu. W tym wypadku z przyczyn obiektywnych zakończyły się one na etapie projektowania.

Warsztaty prowadzone przez nas od 2007 r. z dziećmi i młodzieżą gimnazjalną, mają na celu wspomaganie wzrostu identyfikacji z miejscem poprzez odczytywanie znaczeń w krajobrazie kulturowym i poszukiwanie *genius loci* krajobrazu lokalnego, oraz propagowanie metody kształtowania przestrzeni społecznej w procesie partycypacyjnym. Składają się z trzech etapów: treningu w zakresie identyfikacji wartości krajobrazu w miejscu zamieszkania, projektowania otoczenia szkoły i realizacji fragmentu projektu. Uczestnicy szukają w najbliższym krajobrazie (w pobliżu miejsca zamieszkania) elementów wyrażających wartości i dokumentują je za pomocą rysunków, fotografii, zielnika etc. Następnie dyskutują o potrzebach, nadają im formę i określają materiał, z którego ma być stworzona, wzorując się na udokumentowanych w pierwszym etapie formach i materiałach. Na koniec uczestnicy wybierają jeden element z projektu i realizują go.

Ryc. 1. Przykład interpretacji rysunku inwentaryzacyjnego: przestrzeń prywatna i półprywatna w małych prostokątach na dole i na górze rysunku, społeczna w dużym prostokącie pośrodku.

Fig. 1. Example of the interpretation of an inventory: private and semi-private space (small rectangles at top and bottom) and social space (big rectangle in the middle).

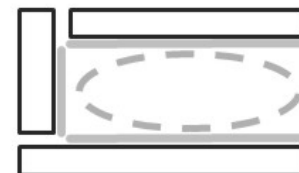

Ryc. 2a. Osiedle domów robotniczych w Żyrardowie Koniec XIX wieku. 2b Schemat struktury przestrzeni zamieszkiwanej (linia ciągła oznacza przedogródki, przerywana – przestrzeń społeczną. *Źródło: B.J. Gawryszewska.*

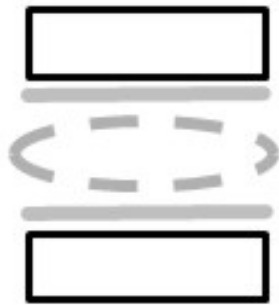
Fig. 2a. Worker's housing in Żyrardów. The end of XIX century. 2b Scheme of the structure of dwelling space (solid line means frontgardens, dotted line – social, community space)

Source: B.J. Gawryszewska.

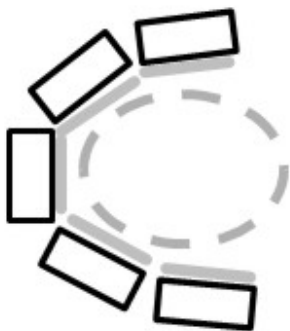
Ryc. 3a. WSM na Żoliborzu. 3b Schemat struktury przestrzeni zamieszkiwanej (linia ciągła oznacza przedogródki, przerywana – przestrzeń społeczną. *Źródło: B.J. Gawryszewska.*

Fig. 3a. WSM housing estate. 3b Scheme of the structure of dwelling space (solid line means frontgardens, dotted line – social, community space). *Source: B.J. Gawryszewska.*

Ryc. 4a. Osiedle domów socjalnych w Radomiu. Koniec XX wieku 4b Schemat struktury przestrzeni zamieszkiwanej (linia ciągła oznacza przedogródki, przerywana – przestrzeń społeczną. *Źródło: B.J. Gawryszewska.*

Fig. 4a. Social housing in Radom. The end of XX century. 4b Scheme of the structure of dwelling space (solid line means frontgardens, dotted line – social, community space). *Source: B.J. Gawryszewska.*

Ryc. 5a. Osiedle Chomiczówka VI w Warszawie Koniec XX wieku. 5b Schemat struktury przestrzeni zamieszkiwanej (linia ciągła oznacza przedogródki, przerywana – przestrzeń społeczną. *Źródło: B.J. Gawryszewska.*

Fig. 5a. Chomiczówka VI housing estate. The end of XX century. 5b Scheme of the structure of dwelling space (solid line means frontgardens, dotted line – social, community space). *Source: B.J. Gawryszewska.*

PODSUMOWANIE

Kształtowanie się specyficznej struktury przestrzeni egzystencjalnej z następującymi po sobie domenami prywatną, półprywatną i społeczną przebiega niezależnie od projektu urbanistycznego, i rodzaju zabudowy.

W każdym z przypadków zaobserwowania tej struktury mieszkańcy deklaruwali poprawę relacji sąsiedzkich i wzrost jakości przestrzeni zamieszkiwanej. Podobne obserwacje zostały poczynione w wyniku przeprowadzonej obserwacji uczestniczącej.

Wnioskiem tego, to sami mieszkańcy i ich dojrzałość społeczna są predyktorami jakości przestrzeni osiedlowej i związanych z nią więzi sąsiedzkich. Projekt urbanistyczny może oczywiście przyspieszyć ten proces, ułatwiając go, ale nie warunkując wprost.

Na kształtowanie się więzi sąsiedzkich ma wpływ uczestnictwo społeczne w kształtowaniu przestrzeni osiedla, wspólne ustanawianie i urządzanie domen terytorialnych – półprywatnej i społecznej. Dlatego, niezależnie od uwarunkowań urbanistycznych celowe jest wspieranie tego procesu. Idealną okazją takiego działania jest rewitalizacja.

Partycypacja społeczna w kształtowaniu przestrzeni osiedlowej powinna mieć miejsce na wszystkich etapach: przygotowawczym, projektowym, realizacyjnym i późniejszych. Ma to szczególne znaczenie w początkowej fazie przygotowywania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy.

Na program partycypacji w kształtowaniu przestrzeni osiedla powinny składać się:

A. Udział w identyfikacji potrzeb i wartości krajobrazu kulturowego, przeprowadzanej w fazie początkowej procesu planowania;

B. Udział w tworzeniu ładu przestrzeni – wspólna praca przy projektowaniu i budowie zielonych przestrzeni osiedla;

C. Udział w funkcjonowaniu ładu przestrzeni – współdecydowanie o życiu publicznym w osiedlu i innych formach jej wykorzystania.

Opracowany harmonogram powinien w każdym przypadku zawierać trzy rodzaje działań:

- informowanie;
- konsultacje;
- czynne uczestniczenie w poszczególnych etapach inwestycji.

Działania te mają być realizowane na wszystkich etapach inwestycji, począwszy od jej planowania, poprzez przygotowywanie projektów koncepcyjnych, po partycypację w realizacji i eksploatacji obiektu celem utrzymania trwałości rezultatów działania.

Praca nad rewitalizacją powinna być działaniem społecznym, a konieczność budowania struktury domen przestrzennych wzmacniana w mieszkańcach, bo to oni na równi z materialnie przejawiającymi się wartościami przyrodniczymi i kulturowymi

stanowią wartość krajobrazu. Naśladowanie tego procesu i podążanie za potrzebami przestrzennymi mieszkańców powinno być zasadniczym celem rewitalizacji. Program rewitalizacji powinien imitować naturalny proces zamieszkiwania.

LITERATURA

- Bell P.A., Greene Th. C., Fisher J.D., Baum A., 2004: *Psychologia środowiskowa*, GWP, Sopot.
- Clark, H., L. Manzo., 1988: Community gardens: Factors that influence participation [in:] *Proc. 19th Annu. Conf. Environ. Design Res. Assn.*, Pomona, Calif. 19: 57-61.
- Drożdżeńska M., 2010: *Typy zabudowy mieszkaniowej wielorodzinnej i jej wpływ na relacje sąsiedzkie*. Praca magisterska na kierunku gospodarka przestrzenna, Biblioteka SGGW, Nowoursynowska 166, Warszawa.
- Gawryszewska B. J., 2009: *Warsztaty edukacyjno-projektowe „Budujemy ogród – świat naszych wartości”*. Metoda kształtowania ogrodów szkolnych i przestrzeni w miejscu zamieszkania z udziałem wspólnot lokalnych. Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu, Poznań (w druku).
- Gawryszewska B.J., 2008: Language of borders in the structure of everyday landscape. [in:] *Plit J, Andreychouk V., (ed.) Methods of landscape research*. Commission of Cultural Research of Polish Geographical Society, Sosnowiec, p. 86-94
- Gawryszewska B. J., 2005a: *Uczestnictwo społeczne w kształtowaniu ładu przestrzeni i jego związek ze strukturą krajobrazu codziennego*. [w:] *Drapella-Hermansdorfer A., Cebrat K. (red.) Oblicza równowagi. Aspects of equilibrium*. Studia i materiały Wydziału Architektury Politechniki Wrocławskiej. Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej. Wrocław, s.240-247
- Gawryszewska B. J., 2005b: *Mówiąc o ogrodach... Rewitalizacja przestrzeni społecznej poprzez społeczne uczestnictwo w kreacji przestrzeni osiedli mieszkaniowych*. [w:] *Królikowski J.T. (red.) Ku autentyczności krajobrazu miejskiego*. Materiały Warszawskiej Panoramy Architektury Krajobrazu, Wyd. Oddział Warszawski Stowarzyszenia Architektów Polskich, s. 32-34.
- Newman O., 1996: *Creating defensible space* Department of Housing and Urban Development" Office of Policy Development and Research, Chicago
- Raport o problemach i działaniach w środowisku mieszkańców bloków socjalnych. Wolanowska 75. 2009: Publikacja wydana w ramach projektu „Aktywność szansą na lepsze jutro” realizowanego przez Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Radomiu w ramach działania 7.1 priorytetu VII programu Operacyjnego UE „Kapitał Ludzki”.
- Rylke J., 2007: *Warsztaty projektowania przestrzeni publicznej w krajobrazie miasta jako zasada kreacji krajobrazu w społeczeństwie demokratycznym*. *Czasopismo techniczne. Architektura*, z. 5-A/2007, s. 239-240.
- Wejchert K., 2009: *Elementy kompozycji urbanistycznej*, Arkady, Warszawa.